

SZEMLE

A magyar kritikai edíciók kiadástörténetéhez. A kritikai kiadások az irodalomtörténeti kutatás igen fontos forrásai, mert a lehető leghitelesebb formában közlik a művek eredeti szövegét, adják a szövegvariációkat és magyarázataikat. Kritikai kiadásaink előtörténetének szálai a hazai humanizmus virágkorába vezetnek: ilyen JANUS PANNONIUSnak klasszikus költők művein végzett kritikai értékű szövegvizsgálata és kiadási-terve (OVIDIUS, HORATIUS). Nem kevésbé jelentős vállalkozásnak indult alig egy századdal később RIMAY János tervezett BALASSI-kiadása, amelynek azonban csak az előszava maradt meg. Újabb két évszázad folyt le az irodalom történetében, amikor BATSÁNYI János kiadta FALUDI Ferenc verseit, az első, célkitűzésében is valóban kritikai kiadást (1824). BATSÁNYI ezt megelőzően, már 1798-ban, amikor a *Magyar Minerva* 1. köteteként ÁNYOS Pál *Munkáját* rendezte sajtó alá, *A kiadónak előbeszédgyében* szólt a sajtó alá rendező feladatairól.¹ Ezt az eljárást értékesítette többé-kevésbé FALUDI-kiadásában: a kritikai edícióra vonatkozó, némileg módosult kiadói elveit a *Toldalékban* körvonalazta.²

Nem kritikai edíciónak készült, de arra való tekintettel, hogy DÖBRENTÉI Gábor BERZSENYI-kiadása (1842) zűrzavaros közlésének szövegrongálásait állította helyre, TOLDY Ferenc két forráskiadását (BERZSENYI *Versei*. 1860. BERZSENYI *Munkái*. 1864) kritikai becsúnék tartjuk. Ezzel egy időben indult el első nagyszabású kritikai kiadásunk GYULAI Pál „rendezése”-ben: VÖRÖSMARTY *Minden munkái* (1864—65, RÁTH Mór kiadásában, 12 kötetben). Ez az első edíció, amely minden tekintetben méltó a „kritikai” rangra, ami elsősorban a szövegek gondos tanulmányozásának és a variánsok tüzetes

összevetésének volt köszönhető. Szerkesztői eljárásáról GYULAI keveset nyilatkozik, inkább a kiadás külső történetével, semmint kiadói elveivel foglalkozik, annyit azonban megjegyze: „a szöveget híven adtam az utolsó kiadás szerint, de egyszersmind mindenütt felvettem azon későbbi változtatásokat, melyeket Vörösmarty a maga példányában írónnal sajátkezűleg tett. E változtatásokra az illető kötetek jegyzeteiben mindenütt figyelemztetve van az olvasó. A mi a helyesírást illeti, Vörösmarty barátai azt tették kötelességemmé, hogy alkalmazkodjam az akadémia újabb helyesírásához, melynek megállapításában némiképp Vörösmarty is részt vett”.³ Újabb húsz esztendő tapasztalatait és anyaggazdagodását értékesítette a nyolc kötetes kritikai VÖRÖSMARTY *Összes munkáiban* (1884—85). Ez nemcsak tipográfiailag, de a szöveghűség és teljesség szempontjából is az előbbi kiadás tökéletesebb változatának tekinthető.⁴

Az 1877-ben, a Magyar Tudományos Akadémia kiadásában, SZILÁDY Áron gondos szerkesztésében megindított *Régi magyar költők tára* első kötetének, a *Középkori költői maradványoknak* célkitűzésekor leszögezték a kiadvány kritikai jellegét, bár lényegében csak kettő kritikai: a XVI. századbeli magyar költői művek sorozat TINÓDI verseit felölelő 2. kötete (1881) és GYÖNGYÖSI István *Összes költeményeinek* 1—4. kötete (1914—1937), BADICS Ferenc szöveggondozásában és variánsokat feltüntető kitűnő apparátusával. A sorozat egyébként 1959 után három új kötettel bővülve folytatódott. Régi magyar irodalmi verses szöveg- emlékeink legkiválóbb bűvárának, SZILÁDY Áronnak köszönhető BALASSA Bálint *Költeményeinek* első tüzetes, tudományos igényű, nem betűhív, de szövegkritikával készült kiadása is (1879).

¹ ÁNYOS Pál *Munkái*. Bétsben, 1798, Özvegy Alberti Ignátné betűjével. VIII—X. 1. (A kiadás egyébként sehol sem tűnteti fel BATSÁNYI nevét!)

² FALUDI Ferenc *Versei*. Kiadta BATSÁNYI János. Pesten, 1824, Petrózai Trattner János betűjével. 167. 1.

³ VÖRÖSMARTY *Minden munkái*. Rendezte és jegyzetekkel kísérte: GYULAI Pál. 1. köt. Bp. 1864, Ráth Mór. 213. 1.

⁴ GYULAI PETŐFI (1863) és MADÁCH-kiadása (1880) nem kritikai jellegrű.

A kritikai kiadások történetében kivételes hely illeti meg NÉGYESY László ez irányú működését: három kritikai edíciója mintaserűségével a *műfaj* legkiemelkedőbb (a ZRÍNYIvel jóformán utol nem ért) terméke. Várkonyi AMADE László *Verseit* 1892-ben, FALUDI Ferenc *Verseit* 1900-ban rendezte sajtó alá. NÉGYESY FALUDI Ferenc verseinek kiadásában TOLDY Ferenc 1854-i edícióját tartotta szem előtt, és hasonló elvek vezették. Szövegkiadói erudíciója még tökéletesebben érvényesült az 1914-ben kiadott ZRÍNYI kritikai edícióban. A Kisfaludy Társaság megindította *Nemzeti Könyvtár* egyik köteteként jelent meg ZRÍNYI költői műveinek teljes kritikai kiadása, amelyben az apparátus kora színvonala fölött áll, s a magyar tudományos irodalomban 1951-ig a legjelentősebb. A sorozat még két olyan kiemelkedő értékű kötetet tud felmutatni, amelyek a hazai kritikai kiadások történetében időtállóak: ALSZEGHY Zsolt *Drámái emlékek és KÉKY Lajos TOMPA Mihály Költői művei* c. kritikai kiadását; TOMPÁNAK, sajnos, csak 1847-ig terjedő munkássága jelent meg ebben, mert az első világháború miatt a sorozat hat kötet után megszünt. Az 1940-es évek elején a Magyar Tudományos Akadémia tervbe vett egy újabb *Nemzeti Könyvtár* kritikai kiadás-sorozatot, amelyből egy kötet el is készült: TINÓDI, CSÁSZÁR Ernő gondozásában (a kinyomtatott krúda azonban az előállító Franklin Társulat pincéjében az ostrom áldozata lett).

A századforduló előtt több kritikai kiadás jelent meg: kiemelkedő ANGYAL Dávid KISFALUDY Sándor *Minden munkáiból* (1892—93, 8 kötetben) készített mintaserű edíciója és HAVAS Adolf PETŐFI Sándor *Összes műveinek* (1892—96, 6 kötetben) JÓKAI bevezetésével ellátott kritikai kiadása, amelyben a lelkiismeretes szövegkritikai elemzés mellett a műveknek általa ismert összes fordítását is feltünteteti. Hasonló módon magas színvonalú kritikai edíció volt BÁNÓCZI József sajtó alá rendezésében KISFALUDY Károly *Minden munkáinak* 8 kötet (1893), BADICS Ferenc kitűnő szerkesztésében BAJZA József *Összegyűjtött munkáinak* 10 kötet (1900) és CZUCZOR Gergely *Összes költői műveinek* ZOLTVÁNY Irén gondozásában kiadott 3 kötet (1899). Az áttekintett kritikai kiadások a fejlődés vonalán a XIX. század termékei, de ha szemügyre vesszük azt a mélyreható különbséget, ami BATSÁNYI FALUDIját vagy HAVAS Adolf PETŐFIjét, a „műfaj” keretén belül megkülönbözteti, nemcsak az anyagfeltárás tervszerűségében, de a módszeres feldolgozás gazdagságában is, a haladás óriásinak nevezhető.

1900 körül lezárult a hazai kritikai kiadástörténet első korszaka, amely az úttörő kísérletek mellett már olyan mintaserű kiadványokat is létrehozott, mint pl. ANGYAL Dávid KISFALUDY Sándorja.

A második korszak 1901-től 1936-ig tartott. Ennek a legkiemelkedőbb eredménye NÉGYESY László ZRÍNYI-kiadása, DÉZSI Lajos BALASSÁJA és BADICS Ferenc GYÖNGYÖSRJE, bár az alább ismertetendő többi kritikai kiadás is tudománytörténeti szempontból kiemelkedő jelentőségű.

A Magyar Tudományos Akadémia a HEINRICH Gusztáv által szerkesztett *Régi Magyar Könyvtár* sorozatában öt költő művei jelentek meg kritikai kiadásban: ÁNYOS Pál *Verseinek* (1907) összegyűjtése Császár Elemér nevéhez fűződik, ugyanő néhány évvel később MADARÁSZ Flóris társaságában VERSEGHY Ferenc kisebb költeményeit (1910) hasonló jellegű kiadványban gyűjtötte össze: előbbi ÁNYOS-monográfiájának (1910) forrása, utóbbinak kitűnő VERSEGHY-életrajza (1903) volt az inspirálója. FÖLDI János *Költeményei* (1910) MIXICH Lajos szerkesztésében, SZENTJÓBI SZABÓ László *Költeményei* (1911) GÁLOS Rezső gondozásában a nagy jelentőségű sorozatban jelentek meg, és kritikai jellegűek. A sorozat utolsó előtti kötetét MERÉNYI Oszkár (a hazai kiadástörténet első elvi kodifikálója) gondos szerkesztésében BERZSENYI Dániel *Összes költői művei* (1936).

A húszas évek elején a Genius kiadó *Nagy írók — nagy írások* sorozatában két nagy magyar költő kritikai kiadása lát napvilágot: CSOKONAI *Összes műveit* HARSÁNYI István és GULYÁS József gyűjtötte össze (1922-ben 5 kötetben), BALASSA Bálint *Minden munkáit* DÉZSI Lajos rendezte sajtó alá (1923-ban, 2 kötetben): az előbbi nem teljesen kritikai jellegű, mert a szűkszavú jegyzet-anyagot és a variánsokat csak a lap aljára elhelyezett formában közölték (és azt sem mind), viszont DÉZSI a legaprólékosabb akribiával, szigorúan kritikai apparátussal tárta fel a teljes BALASSI-irodalmat, amilyenre addig kevés példa volt irodalmunkban. VAJTHÓ László, diákok közreműködésével készült sorozatában, a *Magyar Irodalmi Ritkaságokban* (a 25. kötet) 1933-ban SZIRA Béla szerkesztésében, a budapesti I. ker. reál-gimnázium érettségiző tanulóinak közös munkájáért BARCSAI Ábrahám *Költeményeinek* kritikai jellegű kiadása jelent meg az akkor elérhető szövegvariánsokra is kiterjedő kritikai és irodalomtörténeti jegyzetekkel. Bár a fiatalok a *Tájékoztatóban* szerényen kijelentik, hogy „kiadásunk nem igényli a kritikai kiadás dicsőségét”,

a gyűjtemény lehetőségeit és körülményeit mérlegelve, nyugodt lélekkel sorolhatjuk azt a tárgyalat művek közé.

„A második háború után Európa-szerte a filológiai újjászületésnek és így a kritikai kiadás-irodalom újabb fellendülésének is tanúi lehetünk”. (HORVÁTH Károly.) 1948-ban így jelent meg, mint *A Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának forráskiadványa* c. sorozat 1. kötete PETŐFI *Összes költeményei* (1. köt. 1838—1844) VARJAS Béla gondozásában. Ezzel a kötettel, amely lényegileg kimerítette a kritikai kiadás lehetőségeit, a kritikai edícióknak olyan gazdag áradása indult el, amilyenhez fogható még a külföldi irodalmakban sem találhatunk. Az *Előszó a jegyzetekhez* azt ígéri, hogy „lehetőleg a hiteles szöveget igyekszik nyújtani”; a kiadásnak hibája, hogy a szövegvariánsok mellett elhanyagolja és eléggé szűkszavúan kezeli az egyes versek külső és belső történetét, így többek között teljesen adósunk marad az egyes művek fordításainak feltüntetésével.

Alig három év múlva az Akadémiai Kiadó (minden ezután tárgyalandó kritikai edíció kiadója!) megindította PETŐFI Sándor *Összes műveinek* kritikai kiadás-sorozatát (1—3: 1951; 4: 1952; 5—6: 1956) ugyancsak VARJAS Béla szerkesztésében, KISS József és VARJAS Béláné NYILASZSY Vilma segítségével. (Az 5. és 6. kötetet már utóbbiak szerkesztették.) PETŐFI költeményeinek 1—3. kötete ugyanolyan módszerrel és kiadói elvek alapján készült, mint az 1948-i. A drámafordításoknál (*Coriolanus* s a *Romeo és Júlia*-fordítás-törödek) szívesen vettük volna a fordított szövegeknek az eredetivel történő filológiai egybevetését, igaz ugyan, hogy HAVAS ezt a munkát már elvégezte, de az első kritikai PETŐFI-kiadás ritkaságánál fogva hozzáférhetetlen. A 6. kötetben viszont, a *Próza fordítások*nál örömmel vettük az eredetivel való összehasonlításokat. A sorozat további kötetei PETŐFI levelezését ölelnék fel, amire azonban úgy látszik, nem egyhamar kerül sor, éppen ezért ezen a helyen tesszük szövé azt az eléggé el nem ítéhető eljárást, hogy klasszikusaink kritikai kiadásából kizsorul a levelezés-anyag, pedig ez éppen olyan szerves része a költői alkotásoknak, mint bármilyen egyéb műfajba tartozó munkáságuk. Az eddigi kritikai kiadások közül a BALASSI-, a FAZEKAS- és a MIKSZÁTH-kiadás közölt levelezést. A kritikai kiadásokból sajnálatosan kirekesztett levelezés-anyagért némileg kárpótol az *Irodalmi Társaság* megjelent ZRÍNYI levelei és az Irodalomtörténeti Intézet írói levelezéseket is felölelő kiadvány-sorozataiban (*A Ma-*

gyar iradalomtörténetírás forrásai, Új magyar múzeum) GYULAI Pál, ERDÉLYI János, AMBRUS Zoltán és MÓRICZ Zsigmond levelezése, valamint a *Magyar századokban* közzétett ADY levelezés. (Utóbbi a Szépirodalmi Kiadó érdeme.)

A PETŐFI-kiadás megjelenése közben a Magyar Tudományos Akadémia I. Osztálya a magyar klasszikusok kritikai kiadásának új szabályzatát dolgozta ki,⁵ amely a szövegek közlésére és jegyzetelésére vonatkozó eddigi módszertani elveket több ponton módosította. Tehát az elvek tisztázásához az új „szabályzat” a kiadásokra jótékony hatást gyakorolt, s az a Textológiai Bizottság legújabb (majdnem véglegesnek tekinthető) elveinek lerögzítéséig érvényben volt.

Több évtizedes alapvető kutatómunka előzte meg ARANY János *Összes művei* megjelent kritikai kiadását VOINOVICH Géza gondozásában (1—3: 1951; 6: 1952; 4—5: 1953; 7—9: 1961; 10: 1962; 12: 1963; a 7. kötettől KERESZTURY Dezső szerkesztésében). VOINOVICH-nak egy-egy költeményhez fűzött jegyzete néha kis értekezéssé nőtt, amelyben nemcsak a vers szövegfilológiai egybevetését adja, de mindazt, amit évtizedek alatt arról a költői műről a tudomány felhalmozott. Ezerkivül elérhető összes fordításának, zenei vagy képzőművészeti feldolgozásának bibliográfiai adatait közli, a 2. és 5. kötetben többek között adja a *Toldi-trilógia* teljes bibliográfiáját a mondai anyag-tól kezdve a kötet megjelenéséig, a 6. kötetben a szétzört „zsengék” találhatóak. A 7. kötet a SHAKESPEARE, a 8—9. az ARISTOPHANES-fordításokat tartalmazza RUTKAY Kálmán, ill. KÖVENDI Dénes aprólékos gonddal, a műfordítás genezisébe behatoló szövegkritikai és tárgyi jegyzeteivel; a prózai dolgozatokat a 10. és 12. kötet öleli fel (KERESZTURY Dezső-né gondozásában).

BALASSI Bálint *Összes művei* (1951—55, 2 kötetben) ECKHARDT Sándor összeállításában és jegyzetapparátusának kíséretében BALASSI levelezését is felölelve, a *Credulus és Júlia* teljes szövegének kivételével (a kiadás után néhány évvel később fedezték fel), jelentek meg. Ugyancsak ECKHARDT Sándornak köszönhető RIMAY János *Összes műveinek* (1955) a levelezéssel együtt kiadott kritikai edíciója. Bornemisza Péter *Ördögi kísértetek* (1955) c. művét is ECKHARDT dolgozta olyan filológiai felszereléssel, hogy a kiadvány önmagában is kritikai kiadásunk díszje.

JÓZSEF Attila műveinek kritikai kiadása 1952-ben indult meg SZABOLCSI Miklós

⁵ Magy. Tud. Akad. Nyelv- és Irod. tud. Oszt. Közl. 5. köt. 1954. 239—241. l.

és WALDAPFEL József szerkesztésében. A verseket tartalmazó első két kötetnek második javított és bővített kiadása (SZABOLCSI Miklós gondozásában) már 1955-ben szükségessé vált; hogy mi tette sürgetővé az új kiadást, arra a szerkesztő válaszolt: „József Attila kézírati hagyatékának, a Független Magyarország irattárával együtt a fasiszták elől eldugott része az első kötet nyomtatásának befejezése után került elő. Ez a nagyértékű anyag nagyobbrészt késői versek, töredékek, rögtönzések fogalmazványait foglalja magában... az első kiadás lezárása óta több napilap- és folyóiratközlésre akadunk, amelyek pontosabbá tették kiadásunkat”.⁶ JÓZSEF Attila prózai munkáinak (cikkek, tanulmányok, vázlatok) gyűjteménye a kritikai kiadás 3. kötete. (Ugyancsak SZABOLCSI Miklós rendezte sajtó alá.)

A következő, 1953. évben új kritikai kiadást indított meg az Akadémiai Kiadó: BATSÁNYI János *Összes műveit KERESZTURY Dezső és TARNAI Andor szerkesztésében*. Az 1. kötet BATSÁNYI csekély számú versét tartalmazza, bőséges és gondos jegyzetanyag kíséretében; a 2—3. kötetben (1960—61) a prózai művek találhatóak. A levelezéssel a kiadók még adósak! (Az első kötetről egyébként a *Magyar Könyvszemle* már beszámolt.)⁷

A kritikai kiadások 1955-ben is jelentős termékekkel gyarapodtak. Ekkor jelent meg ADY Endre *Összes műveiből* a prózai művek 1—2. kötete, amely az 1897-től 1902-ig terjedő évek újságikk- és tanulmány-anyagát öleli fel FÖLDESSY Gyula összeállításában. A sorozatot a 2. kötet után egyelőre abba kellett hagyni, mert jelentős számú olyan szignálatlan cikk került a kötetekbe, amelyek szerzője nem ADY Endre volt. Mindenesetre rendkívüli érdeklődéssel tekintenek a magyar irodalomtudomány művelői ADY Endre lírai termésének remélhetőleg hamarosan megjelenő kritikai kiadása elé. Az 1955. év másik kimagasló eredménye FAZEKAS Mihály *Összes műveinek* 1—2. kötete volt JULOW Viktor és KÉRY László szerkesztésében. A kiadásnak különös gonddal szerkesztett része a *Lúdas Matyi* jegyzetanyaga és szövegösszehasonlítása. A műértékét nagymértékben emeli FAZEKAS leveleinek összegyűjtése, valamint a prózai munkák és a kétes hitelességű versek és prózai részek közlése.

Irodalmunkban az első kritikai kiadás, amely klasszikus prózaíró műveit öleli

fel, MIKSZÁTH Kálmán *Összes műveinek* 1956-ban megindított és nagy körültekintéssel szerkesztett edíciója, BISZTRAY Gyula és KIRÁLY István gondozásában. Eddig megjelent 28 kötete nemcsak a majdnem tökéletes kritikai kiadás lehetőségét merítette ki, de jegyzeteivel mintegy a hiányzó *Mikszáth Múzeumot* is helyettesíti. Első 24 kötete az író regényeit és nagyobb elbeszéléseit foglalja magában, az eléggé nem dicsérhető levelezés-anyagot (MÉREI Ferencné JUHÁSZ Margit szerkesztésében), mint a sorozat 24—26. kötetét, éppen nem szerencsésen két műfaj (a 27. kötettől kezdődik a kisebb elbeszélések gyűjteményes feldolgozása) közé ékeltek. A sorozat 51. kötetével veszi kezdetét a publicisztikai jellegű MIKSZÁTH-írásk feldolgozása (benne az ifjúságnak szánt csodálatos hangulatú mesekincsel). A sorozat majdani utolsó kötete a teljes MIKSZÁTH-bibliográfiát tartalmazza, amelynek cédulaanyaga a munka megindulásától kezdve a szerkesztők rendelkezésére állt. A kritikai kiadásból bibliopapíron jelentettek meg újabb, összevont lenyomatokat, ezenkívül a kritikai jegyzetek nélkül is kiadták a nagyközönség részére, amit a JÓKAI-kritikai kiadásnál szintén megismételtek.

A kritikai edíciók történetében majdnem olyan nagy a jelentősége VÖRÖSMARTY Mihály *Összes műveinek* (HORVÁTH Károly és TÓTH Dezső szerkesztésében), mint annak idején GYULAI kritikai VÖRÖSMARTY-kiadásának. Ha tekintetbe vesszük, hogy majdnem egy század telt el az 1884-i kiadás óta, értékelhetjük az új edíció rendkívüli fontosságát. (1—2: 1960; 3: 1962 Kisebb költemények; 9: 1962 a drámai művek első darabja, *A bujdosók* összes változatait tartalmazza [FEHÉR Géza feldolgozása]; 4: 1963 a nagyobb epikai művek első darabja, benne VÖRÖSMARTY korai epikai kísérletével, *A hűség diadalával* és a *Zalán futásával* [HORVÁTH Károly és MARTINKÓ Ferenc szerkesztése].)

1962-ben a *Hétköznappokkal* indult meg JÓKAI Mór *Összes műveinek* kritikai kiadása (NAGY Miklós szerkesztésében és több közreműködő munkatárs bevonásával), amelyből eddig 16 kötet jelent meg (*A fekete gyémántok* volt az utolsó) a kritikai kiadások szokásos formátumától eltérően, regényszerű kiállításban. (Kritikai jegyzetek nélkül is forgalomba hozták.) 1963-ban kezdtek el JUHÁSZ Gyula *Összes műveinek* kritikai kiadását (PÉTER László gondozásában), amelyből a *Versék* 3 kötete már megjelent, tetszetős kiállításban. JUHÁSZ Gyula szépprózája, tanulmányai és drámai művei, valamint elmaradhatatlan levelezése még jelentős

⁶ JÓZSEF Attila *Összes művei*. 1. Versék. 1922—1928. 2. jav. és bőv. kiad. Bp. 1953, Akadémiai Kiadó. 362. l. *Magy. Könyvszle*. 1955. 3. sz. 251—252. l. (HANKISS János bírálata.)

mértékben emelni fogja a kritikai kiadás irodalomtörténeti becsét.

A magyar kritikai edició elméletével és történetével foglalkozó irodalomból, mint forrást, három művet emelhetünk ki. MERÉNYI Oszkár úttörő jellegű tanulmányában⁸ nemcsak a hazai kiadástörténetnek adta az öt megillető tudományos rangot, de egyúttal a nemzetközi kiadástudományi irodalommal is párhuzamba hozta, a magyar törekvéseket mintegy az európai kiadástörténet vérkeringésébe ömlesztve. Két évtizeddel később HORVÁTH Károly *A kritikai kiadások kérdéséről* értekezve⁹ figyelemre méltó következtetéseket von le a magyar kritikai kiadások fejlődése alapján. Végül jelentős lépésnek tekinthető az Akadémia Textológiai Bizottságának önállóan megjelent szabályzata, amely a szövegkritikai kiadásokban a mai, egyelőre végleges helyzet kodifikálását jelenti.¹⁰

Nagy adósságaink és mulasztásaink vannak még mindig a kritikai kiadások terén, ilyenek pl. a magyar stilromantika első képviselője, BARÓTI SZABÓ Dávid (több száz kiadatlan verse hever kéziratban), VRÁG Benedek, KÖLCSEY Ferenc, KATONA József, KEMÉNY Zsigmond, SZIGLIGETI Ede, MADÁCH Imre, VAJDA János, PÉTERFY Jenő, HORVÁTH János, KRÚDY Gyula, MÓRICZ Zsigmond, SZABÓ Dezső, KAFFKA Margit, BABITS Mihály, KOSZTOLÁNYI Dezső, TÓTH Árpád, SZABÓ Lőrinc; noha a VARJAS-féle PETŐFI-kiadástól (1948) napjainkig több kritikai (kötet) kiadás jelent meg, mint az előző száz év alatt összesen.

KOZOCSA SÁNDOR

Lamb, Lynton: Drawing for illustration. London, 1962, Oxford University Press. 211 l., 24 t.

LAMB hivatásos festő és illusztrátor, 30 éves gyakorlattal rendelkezik a tipográfia, metszetkészítés, litográfia területén; egyik bélyegtervét a közelmúltban nemzetközi zsűri a világ legszebb bélyegének minősítette. Több könyvet írt; az egyik egyetemen is működik. Nagy várakozással vettük tehát kezünkbe a pompás kiállítású kötetet.

⁸ MERÉNYI Oszkár: *Kiadástudomány*. Műhely, 1937. 138–145. l. Önállóan is megjelent: Pécs, 1937, Szerző kiadása. 20 l. (Műhely-füzetek I.)

⁹ *Világirod. Figy.* 1958. 2. sz. 136–146. l.

¹⁰ *A magyar klasszikusok kritikai kiadásának szabályzata*. Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya Textológiai Munkabizottságának közreműködésével összeállította: HORVÁTH Károly. Megvitatta és elfogadta az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Irodalomtudományi Bizottsága. Szerkesztési irányelvek. II. Bp. 1962, Akadémiai Kiadó. 32 l.

Várakozásunkban nem csalódtunk. A szerző nemcsak nagy tudással rendelkező szakember, hanem szisztematikus gondolkozó is. Könyvének egész felépítése kitűnő formaérzékre és rendszerező képességre mutat. Nagy irodalmi tájékozottságról is tanúskodó esztétikai fejtegetés után — azon sarkalatos elv alapján, hogy az illusztrátornak szoros együttműködésben kell dolgoznia a szerzővel, a kiadóval és a nyomdával — *Az illusztrátor és a szerző*, *Az illusztrátor és a kiadó*, *Az illusztrátor és a nyomda* című fejezetek köré csoportosítva adja elő mondanivalóját.

Az egész könyv súlyát a jól megfogalmazott esztétikai alapvetés adja meg. Vezető gondolata, hogy az illusztráció nem reprodukálás, hanem alkotó művészet. Jelmondatává teszi JOHNSTON szavait: „Nothing is reproduced, something different is produced.” Az illusztrátornak alkalmazkodnia kell a mindig új utakat kereső nyomdai technika követelményeihez, de sohasem hagyhatja figyelmen kívül az esztétika törvényeit, mert az illusztráció nem valami sajátos elveket követő és külön értékelés alá eső válfaja a rajznak, hanem művészet a legjavából, amelyet a legnagyobb mesterek is műveltek. Mi adja meg mégis az illusztráció lényegét? Az, hogy az idea, amelyet kifejez, már korábban létezett vagy létezhet függetlenül képzőművészeti ábrázolásától. Az alapvető idea irodalmi megfogalmazása vagy megfogalmazottsága azonban nem jelent lényeges változást az illusztrátor munkájában. Az illusztrátor képzőművész, aki saját művészetének törvényei szerint jár el, sajátos feladata csak az, hogy mintegy párhuzamosan haladva az íróval, a maga eszközeivel is gazdagítsa a művészi hatást, a műélvezetet.

Az illusztrálást egyáltalában az teszi lehetővé, hogy a kiinduló pont a művészi kép, a „látomás” ugyanannak a fantáziának a terméke az írónál és a képzőművésznél egyaránt. Különbség közöttük tulajdonképpen csak annyi, hogy az írónál nagyobb szerepet játszanak a szóasszociációk, a képzőművésznél viszont a képek. A festő mindenhez, ami testi vagy lelki szeme elé kerül, régebben látott képek — igen sokszor művészi alkotások — asszociációit fűzi hozzá. A festői asszociációk kiváltóit az illusztrátor esetében az írónak egy-egy szemléletes leírása: „egy pár kertész-kesztyű a padon”, „alvó macska az orgonabokrok alatt” vagy „egy nő sírástól magadtól szemé”. A szemléletes leírás nyomán támadt lelki kép az asszociáció fonálán magához vonzza a régebben valóságosan látott hasonló képek sorát, amelyekből azután megfelelő válogatás

és kombinálás útján kialakul az illusztráció.

A festői asszociáció feltétele a sok régebben megfigyelt kép emléke. Ezért ajánlja LAMB az illusztrátornak, hogy másolja szorgalmasan a nagy mesterek alkotásait, tanulmányozza a mesterművek reprodukcióit, nézzen fényképeket, de főleg készítsen sok-sok vázlatot a mindennapi életben látottakról.

LAMB könyvének talán legértékesebb, de mindenestre legérdekesebb részei azok, amelyekben saját tapasztalatait, munkamódszereit írja le. Külön fejezetben foglalkozik például azzal, hogy milyen hatást gyakorolt rá, mint illusztrátorra a *Bovaryné*. Részletesen leírja, hogy miképpen gyűjti össze és rendezi az ábrázolás tárgyának helyére, idejére, jellemére vonatkozó adatokat.

A továbbiakban LAMB már a tiszta gyakorlat és a technika alapjaira helyezkedik. A *szervő és az illusztrátor* című fejezetben a költői és a festői kép viszonyáról beszél, és főképpen azt igyekszik megérteni, hogy mit érdeemes, mit célszerű illusztrálni és mit nem. A *kiadó és az illusztrátor* cím alatt sorra veszi az illusztráció fajtait, a regény-, az életrajz-, a gyermekkönyv- stb. illusztrációt, megjelölve mindenütt azokat a sajátos követelményeket, amelyekre ezek a műfajok támasztanak a képzőművészettel szemben. A *szervő és a nyomda* című részben végül a különböző technikai eljárásokat ismerteti nagy szakértelemmel és világos szövegezésben.

Bármiről ír is LAMB, minden sorából kiütöközik a sok évtizedes gyakorlat, amelyet át akar adni, hogy segítsen művészársain. Ez a legfőbb értéke; de néha talán hátránya is. Az illusztrátornak a kiadólév folytatandó tárgyalásairól szólva például egy minta-párbeszéd szövegét is közli, ami lehet nagyon hasznos, de valahogy nem illik ahhoz a magas, tudományos színvonalú hangvételhez, amellyel könyvét elkezdi. Vagy csak mi szoktunk el már a tőkés világ üzleti életében szokásos „át-ejtésektől”, amelyekre LAMB illusztrátor-olvasóit elő akarja készíteni?

TAKÁCS MENYHÉRT

Horvat Josip: Povijest novinstva hrvatske 1771—1939. Zagreb, 1962. 439 l.

A *Biblioteka novinarskij djela* sajtótudományi sorozatban megjelent mű jelentőségét elsősorban az adja meg, hogy szerzője hivatásos újságíró, vezető sajtóorgánomoknak, az *Obzornak* és a *Jutarni Listnek* hosszú éveken át volt szerkesztője, s mint ilyen, az újságíró elevenségével érzékelt, és a szerkesztőségek

kulisszatitkainak ismeretében dolgozott fel sok korabeli eseményt. Ugyanakkor azonban, mint több történeti biográfia és korrajz írója elmélyült levéltári kutatásokkal derített fel sok eddig ismeretlen adatot, és a történetész szemszögéből állapított meg számos összefüggést.

Jelen munkája, amely korábbi feldolgozásainak némileg kiegészített publikációja, érdemben a horvát sajtó 1771 és 1939 közé eső időszakával foglalkozik, lényegét tekintve a horvát polgári sajtó történetének áttekintése. A munkásmozgalmi lapokat csupán regisztrálja, társadalmi hátterük és hatásuk ismertetésére nem tér ki. Ennek oka az, hogy amint erre az előző szerzője, Vaso BOGDANOV történetész utal — a sokáig illegálisban működő és a háborús események által is fokozottabban érintett munkásmozgalmi sajtó dokumentumainak összegyűjtése és a feldolgozás előkészítése még nem fejeződött be, és így a sajtótörténet ezen fejezetét a kiadó külön tanulmánykötetben fogja publikálni.

Bár Josip HORVAT műve műfaját tekintve sajtótörténet, a feldolgozás rendszeressége és a horvát történelem sajátos adottságai folytán a hírlapírás fejlődésének keretei között egyben a horvát nép politikai történetéről is szemléletes képet kapunk. A horvát politikai glóbusz felszínét az utóbbi két évszázadban döntően befolyásolta a Magyarországgal való állami és gazdasági kapcsolat, illetve a két ország feudális rétegének érdekösszege, a horvát uralkodó osztályoknak az ausztriai ház iránti hagyományos lojalitása, illetve a horvátoknak az osztrák kormányzat részéről a magyar törekvések ellen-súlyozására való felhasználása, a délszláv testvériség eszméjének különböző formában való felmerülése, ill. az önálló horvát állam létrehozására irányuló mozgalmak. E kristályosodási központoktól eltekintve a horvát politikai élet az idők haladtával egyre jobban differenciálódott, és még a munkásmozgalom kifejlődése előtt is a feudális, konzervatív-klerikális csoportosulásoktól kezdve a különböző mérsékelt és liberális irányokon keresztül a szabadgondolkodó radikalizmusig minden árnyalat képviselve volt benne. A politikai élet spektrumának ez a bonyolultsága és folytonos változása, benne a kiemelkedő személyiségek, nem utolsósorban az újságírók felfogásának a különböző tényező hatása alatti alakulása döntően befolyásolta a hírlapírást, és annak összképét ugyancsak bonyolultta, mozgalmassá, de egyben nehezen kismérhetővé tette.

A mű négy fő fejezetre tagozódik. A horvát újságírás kezdeteit tárgyaló

fejezet 1771-től, az első latin nyelvű horvátországi hírlap, az egyébként fenn nem maradt *Ephemerides Zagradiensis* megjelenésétől 1835-ig, Ljudevit GAJ, az illirizmus vezérének fellépéséig tárgyalja a fejlődést. A korszak főbb eseményei, az *Agramer Deutsche Zeitung*, az első német nyelvű horvát lap (1786), a *Kroatischer Korrespondent*, az első fennmaradt újság, (1789), a francia megszálló katonaság által kiadott, zadari *Kraljski Dalmatin*, az első horvát nyelvű (ill. horvát—olasz nyelvű) lap (1806), valamint a hosszú életű (1830—1918) *Agramer Politische Zeitung* megjelenése.

A horvát sajtótörténet második időszakát (1835—1860), a nemzeti újjászületés korszakát a nemzeti nyelv kiművelésért és uralomrajuttatásáért folyó harc, az illír mozgalom kifejlődése és lehanyagolása, a „magyarón” irányzat feltűnése, az 1848/49-i nemzeti forradalmi mozgalom, a szabad sajtó megvalósulása, majd a hazai reakció felülkerekedése és az abszolutista kormányzati rendszer visszatérése — a sajtókapitalizmus kialakulása jellemzi. A korszak első részének vezető egyénisége mind a politika, mind a zsurnalisztika terén GAJ, az általa létrehozott első modern lap a *Narodne Novine* (melléklapja a *Danica* — 1835). Ebben az időszakban jelent meg többek között az első vidéki lap, az eszéki *Jeka od Osieka* (1841), az első cenzúrázatlan horvát lap, a Belgrádban kiadott *Branislav* (1844). A 48-as új lapok között a legjelentősebbek a *Saborkse Novine* az első pártlap, a *Slavenski Jug* és a *Prijatelj Puka*, az első demokratikus néplapok, a gazdasági és irodalmi hetilapok közül a német *Der Lucifer*, az olasz *L'Avennire*.

A harmadik időszak 1860-tól 1903-ig terjed. A politikai élet domináló eszméje a magyar—horvát kiegyezés megkötése, illetve fenntartása, mozgató erői a pártok, a sajtótörténet ezen szakasza ennek megfelelően a pártlapok kora. Első lapja az Edvard VRBANČIĆ szerkesztette, a horvát államiság nagy apostola, STROSSMAYER által is támogatott, nevét és megjelenési helyét többször változtató *Pozor-Obzor*, a későbbiek során a nemzeti párt lapja. Jelentősebb lapjai a Bécs felé orientálódó *West und Ost*, az első részvénytársaság által kiadott lap, a *Domobran*, az első jelentősebb politikai élclap, a *Zvekan*, a STARČEVIĆ—KVATERNIK-féle radikális autonomista csoport lapjai, a *Hervat* és *Hrvatska*, a klerikális *Dalmazia Cattolica-Katolische Dalmatia*, a tenger melléki Ellenzéki Klubjának nemzeti összefogást hirdető lapja, a *Sloboda*, a kiegyezést támogató arisztokratikus csoport lapja, a *Die Drau* (innen indult el a liberális irányú

újságírás kiemelkedő alakjának Josip FRANKnak az életpályája), a dubrovnikai *Crvena Hrvatska*, a sokoldalú és harcoss ellenzéki újságíró, Fran SUPILO lapja, amely később a horvát cenzúra elől Fiumébe költözött, nevét *Riječki Novi Listra* változtatva. 1874-ben jelent meg az első munkáslap, a két nyelvű *Radnički Prijatelj* — *Der Arbeiterfreund*. Nagy jelentőségre emelkedett végül a RADIĆ-féle irányzat, a későbbi horvát parasztpárt lapja, a *Dom*.

A horvát újságírás utolsó szakasza, a magyarosító irányzat ellenhatásaként ki-robbant 1903—4. évi forradalmi mozgalmakkal, a két évtizedes KHEVEN HÉDERVÁRY báni kormányzat bukásával, illetve a szerb—horvát koalíció uralomrajutásával kezdődik. Az újságírás kinőtt a pártkeretekből, a sajtó elsősorban a korszerű tájékoztatás szolgálatába szegődött, és főleg az annexió és a Balkán-háborúk következtében radikalizálódott. A korszak új lapalapításai közül kiemelkedik a jogpártból kivált progresszív csoport lapja, a *Pokret*, a radikális szabadgondolköző ifjúság lapja, a *Val*, az első illusztrált filléres bulvárlap, a *Novosti*, a szociáldemokrata párt lapja, a *Slobodna Rieč* (1902). Az első világháború alatt a horvát hírlapok általában Szerbia iránti rokonszenvről és a délszláv egység iránti vágyról tettek tanúságot, és a cenzúra részéről sok zaklatásban, betiltásban volt részüik. Kedvezőtlen volt a horvát sajtó helyzete az államfordulat utáni első időben is, amikor a katonai kormányzat gyakorolt nyomást a sajtóra. A 20-as években a szerb hegemonia ellen védekező autonomista irányzat dominálta a sajtót. Az új jugoszláv államban a régi horvát lapok egy része újraéledt, másrészüik fuzionált, néhány új lap is alakult (az irányzatát többször változtató népszerű *Hrvatski List*). 1922—1929 között legális lapként jelent meg a kommunista párt lapja, a *Borba* (ezt megelőzőleg 1919 nyarán rövid ideig élt az első kommunista lap, az *Istina*). A szerb—horvát ellentétet a király 1929-ben nyílt diktatúra bevezetésével kívánta felszámolni, amely ismét béklyóba verte a horvát újságírást. A diktatúra megszűnt (1935) és a második világháború kitörése között nem változott a sajtó arculata.

A horvát politikai élet alakulása az első világháború végéig szoros összefüggésben állott a magyarországi fejlődéssel. Ezen a horvátokra nézve negatívnak minősülő kapcsolatok hangsúlyozásán kívül a műben magyar vonatkozást alig találunk. Foglalkozik a KOSSUTH—GAJ-féle 1845-i tárgyalások után jelentkező

sajtópolémiaival, a *Buda—pesti Híradó* 1845. decemberi számaiban megjelent, az illír irányzatot bíráló bárdolatlan támadással, megemlíti pl. azt, hogy a *Novosti* lap mintaképe a budapesti *Az Est* volt. Bár a mű a horvát zsurnalisztika története, már csak témájának teljesebb kifejtése érdekében is indokolt lett volna, a jugoszláv állam egyéb nemzetiségei, esetleg a volt monarchia hírlapjainak kapcsolódó vonatkozásaira is kitérni.

Noha a munka tudományos alapozású, jelentős forráshivatkozással ellátott monográfia, a szerző bevezetésében hangsúlyozza a téma népszerűsítésére, a széles olvasótömegek érdeklődésének kielégítésére irányuló szándékát. E célt szolgálják a négy fejezet végén a szemelvények (lapprogramok, vezércikkek, riportok), a nevezetesebb hírlapok fejléceinek és címlapjainak a fénymásolatai, kiemelkedő újságírók képei. Mindezek, valamint eleven szemléletes stílusa folytán a mű nemcsak tanulságos, hanem érdeklődést keltő olvasmány is.

KINDLOVITS KÁLMÁN

Csehi Gyula: Munkásosztály és irodalom. Tanulmányok és cikkek. Bukarest, 1963, Irodalmi Könyvkiadó. 525 l.

Napjainkban egyre jobban előtérbe kerül a szocialista irodalom hagyományainak napfényre hozása. PÁNDI Pál *El-süllyedt irodalom* című kötete, ILLÉS László *Egy elfelejtett költőnemzedék* című tanulmánya s a közelmúltban, SZABOLCSI Miklós tollából megjelent *Fiatal életek indulója* ennek az igénynek a jegyében születtek.

CSEHI Gyula Romániában megjelent gazdag tartalmú kötete, mint címe is mutatja, a szocialista irodalom keletkezésével, történetével, fejlődésével foglalkozik. A négy fő fejezet: 1. A munkásirodalomról, 2. A szocialista irodalom Romániában, 3. A szovjet irodalom tűzkeresztsége, 4. Az irodalomtudomány műhelyében.

Az első fejezet bevezetőjében a kommunista irodalmi hagyaték értelmezésének elvi kérdéseivel foglalkozik. Két „nézet” szintézist tartja alapvetőnek: egyrészt a kommunista irodalom konkrét vizsgálatát a két világháború közötti időszakban, másrészt pedig az előbbtől, az irodalomtörténeti vizsgálattól eltérően a kérdés teoretikus megközelítését. Ez utóbbi azt jelenti, meg kell vizsgálni, milyen törvényszerűségek alapján keletkezett a tanulmányozott áramlat, melyek létrejötteinek okai, előzményei, hogyan tudatosodtak világnézeti és esztétikai alapvonásai, mi a szerepe a szocialista irodalom későbbi fejlődésében.

A továbbiakban a proletárirodalom fogalmát határozza meg a következőképpen: „A jelenleg uralkodó terminológiai tisztázatlanságban szükségesnek tűnik ezt a megjelölést a két világháború közötti időszak tudatosan kommunista ideológiai megalapozottságú, a kommunista pártok eszmei és szervezeti iránymutatását követő és bizonyos mértékig szervezeti formákat is öltött irodalmi mozgalmára, e mozgalom képviselőire és műveikre vonatkoztatni.” Alátámasztásul egy neves német munkásíró, Adam SCHARREK 1929-i találó meghatározását idézi: „A szocializmus szempontjából jelenleg munkásköltészetben lényegében azt a költészetet értjük, amely a munkásosztály társadalmi létéből és tudatából kiindulva alkot, vagyis egy olyan osztály létéből és tudatából indul ki, amely a világtörténelemben először vezeti az osztályharcot minden az ember által való kizsákmányolásán alapuló osztályrétegződés végleges felszámolásáig...” Végül pedig LENIN szavaira hivatkozik, amelyek szerint „az irodalmi ügynek az egyetemes proletárium részévé, kerekcskéjévé, csavarává kell válnia”, s a következőkben e szemlélet alapján vizsgálja a munkásélet ábrázolását a XIX. század irodalmában. HUGO, RIMBAUD, BAUDELAIRE, BALZAC, DICKENS, ZOLA idézése mellett visszatekint egy XII. századi elbeszélésre, CHRÉTIEN DE TROYES *Yvainjére*, amelyben az első „nagyipari munkásábrázolás” rejlik.

A következőkben felvázolja a munkásirodalomtól a szocialista irodalomig vezető szakaszt. Foglalkozik általában a két világháború közötti proletárirodalmakkal, megállapítva, hogy a proletárirodalom ideológiájában, szervezeteleg és nem ritkán tematikájában is jellegzetesen internacionalista irodalmi áramlat; konkrétan foglalkozik a proletárirodalmak fejlődésével a legalitás és az illegálitás körülményei között, részletesen elemezve BARBUSSE *Tűzét*; ezután külön cikkek következnek: *Marx és Heine*, *Tolsztoj és a proletárharc*, *Vers, eredj, légy osztályharcos* (JÓZSEF Attiláról) és végül ARAGON regényéről.

A következő fejezet a romániai szocialista irodalommal foglalkozik. Részletesen értékeli a *Contemporarul* fontos szerepét, Alexandru SAHIA „élő hagyatékát”. A magyar nyelvű szocialista irodalom kutatói számára is fontos részeket találunk itt. Külön cikkekben foglalkozik NAGY István munkásságával, a mártírhalált halt SALAMON Ernő költészetével, végül SZILÁGYI Andrással, az *Új pásztor* írójával, akinek könyvét az irodalomtörténet mint az első magyar nyelvű proletárrégényt tartja számon.

A harmadik fejezetben bő dokumentációval részletesen ismerteti a szovjet irodalom tűzkeresztségét, áramlatait, fejlődését 1917-től kezdve. Elemzi a szocialista realizmus jelentkezését, ismérveit; GORKIJ, MAJAKOVSKIJ és mások alkotóművészetét. Fontos és érdekes fejezet *A szocialista realizmus és a jelenkori világirodalom sorsa* című, továbbá a *Fegyvertársak és barátok* (LENIN és a haladó nyugati írók) amelyben JOHN REED óriási jelentőségű könyvével, továbbá WELLS-szel és SHAW-val foglalkozik; végül pedig a *Lenin alkotóműhelyében* című cikk.

A negyedik, utolsó fejezet elméleti kérdéseket tartalmaz: MARX és az esztétika, Franz MEHRING hagyatéka, a realizmus problémái, összehasonlító irodalom — világirodalom.

CSEHI Gyula könyve annyi problémát vet fel, hogy szinte lehetetlen egy ilyen rövid cikk keretében akár hozzávetőleges alapoossággal is ismertetni. Ha nem is értünk egyet vele minden részletében, akkor is megállapíthatjuk, hogy a könyv rendkívül jelentős állomás a szocialista irodalmi hagyaték feltárásának nagy munkájában.

Mgy

Krúdy világa. Gyűjtötte és írta TÓBIÁS Áron. Bp. 1964, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 730 l.

Nem lehet kitérni előle; le kell írni az első gondolatot, amely önkéntelenül felőlök, amikor kézbe vesszük TÓBIÁS Áron könyvét, a valóság-mese rabulejtő tájaira vezető kalauzt, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár új kiadványát, a *Krúdy világa* c. kötetet. Minden nagy író világot teremt vagy újraterejt. És vannak írók, akik olyan tárgyilagos távlatból alkotják meg ezt a világot, hogy a műben elvész és feloldódik az alkotó. Ezeknek az íróknak az életműve, nem pedig élete, az alkotó ember, és nem annak modellje az, ami érdeklődésünket szinte monopolisztikus kizárólagossággal leköti. Ilyen — csak példaképpen — SHAKESPEARE, GORKIJ, ARANY János. És vannak írók, akik önmagukat, életüket, környezetüket úgyszólván beleépítik abba a világba, amelyet megjelenítenek. És itt kell a megértéshez, — és ami ezzel egyenértékű, — a mű teljes élvezetéhez belemerülni abba az életbe, ismerni azt a környezetet, bejárni azokat a tájakat, amelyek elé az író a tükröt tartotta. DANTE *Divina Commedia*ja, PROUST és főleg KRÚDY életműve igazi közléségbe csak akkor kerül hozzánk, ha újra bejárjuk azt a világot, amelynek motívumai újraterejt

tődnek a műben. Milyen találó tehát az „őszülő debreceni férfiú”-nak, PEREPATITS Antalnak, KRÚDY „elsőszámú és legfanatikusabb rajongójának”, szerinte közhelyszerű megállapítása: „filologia és Krúdizmus teljesen ellentétes fogalmak”. Nos, TÓBIÁS Áron vállalkozott arra, hogy a jelenlegi és leendő krúdysták számára ennek a világnak teljességét bemutassa. Emlékezéseket, vallomásokat, leveleket, fényképeket gyűjtött össze az igazi krúdystát jellemző sokoldalúsággal, vigyázva arra, hogy a világ minden színe, íze és illata, derűje és szomorúsága, ereje és ellágyulása KRÚDYhoz méltó pontossággal rögződjék.

Időszerű volt a feladatvállalás; a világ résztvevői, tanúi közül nem egy már nem veheti kézbe a tanúvallomásáról készült pontos jegyzőkönyvet. Mostanában temetjük az „Elnök urrá” nőtt „kicsit”, a drága BALLA Ernőt, a bölcsé nemesedett gentry író, CSATHÓ Kálmánt, az újságíró tömegárúját legszebb irodalomná cizelláló KEL-LÉR Andort. És időszerű volt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár részéről a kiadásra vállalkozni. (Sajnos lebecsülte az érdeklődők számát, szűken mérte a példányszámot.) Az ún. és mérhetetlenül meddő elvi tisztázás helyett a könyvtár megmutatta, hogy mi is az irodalomtörténeti dokumentáció. Dokumentumokat tett a kötetben hozzáférhetővé, amelyeknek értékelése, feldolgozása egész irodalomtörténetész generációk számára könnyíti meg a KRÚDY világába való elmélyedést. Ezt csak azért lehetett elérni, mert valóban hiteles — eredeti és nem eredeti — dokumentumokat közöl a kötet. Ezt a hitelességet nagymértékben a KRÚDY-család feltehetőségű tudata tette lehetővé. Nemcsak tehetséggel elevenítik meg emlékeiket, hanem tudatában voltak annak is, hogy kendőzés nélkül kell elmondani mindent, a kispolgári álkegyelet és álszemérem nélkül kell közreadni minden levelet, — így például PILISI Róza levélgyöngyszemét — feljegyzést, hogy az óriási KRÚDY olyanak maradjon meg, amilyen tényleg volt.

Irodalomtörténeti dokumentáció a gazdag kötet. Milyen kár tehát, hogy a további kutatás dolgát megnehezíti a szerkesztő. Talán még belefért volna a kötetbe annak felsorolása, hogy a közölt dokumentumok eredetije vagy első közlése hol található. Mégis köszönet és elismerés a nagyon szép kiállítású könyv szerkesztőjének, TÓBIÁS Áronnak, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárnak és mindenkinek, — a felsorolás túl hosszú lenne — aki közreműködött KRÚDY világának teljes életrekelésében.

szentmihályi János

Collison, Robert L [ewis]: Modern business filing and archives. A guide to current practice. London—New York, 1963, E. Benn—J. de Graff. 237 l.

COLLISON új munkájában, amely az üzleti és hivatali irattárak raktározási kérdéseit tárgyalja, sok értékes szempontra hívja fel a könyvtárosok figyelmét. Elsősorban — a tárgyból adódóan — a kinyomtatványok és a nem-könyv-, ill. nem-folyóiratjellegű dokumentumok korszerű tárolásához nyújt nagy segítséget.

A gazdaságos raktározás kérdéseit elemezve jut el a laterális és vertikális raktári rendszerekig, azaz a dokumentumok *egy-más mellett*, ill. *egymás mögött* álló vagy függesztett tárolásáig. A tároláshoz szükséges különböző tasakok, tartók, borítók, fiókok, szekrények stb. részletes ismertetése után tér ki a raktározásban alkalmazott vizuális indexek használatára. Az indexek átlátszó műanyag bevonattal készülnek, s az elrendezési módnak megfelelően jelölik a fiók vagy egyéb tartó tartalmát. Az indexeken különböző színekkel különböző szempontok jelölhetők, ezzel biztosítva a könnyű eligazodást az anyagban. Ismerteti a vizuális indexek egyéb felhasználási területeit is, így a „strip-index”-et, a kardexet és egyéb, könyv vagy katalógus formájú variációikat.

Mind a laterális, mind a vertikális raktározási rendszer optimális helykihasználást biztosít, megfelelő szekrényekkel lehetőséget ad a kompakt raktározásra is. Ilyen módon raktározhatók a könyvek, filmek, filmszívek, gramofonlemez, illusztrációk, képek, rajzok, nyomatok, diapozitívek, térképek, tervrajzok, mikrofilmek, mikrokarttyák, negatívak, újságok, újságkivágatok, brosrák, folyóiratok, stencilek, vállalati prospektusok. COLLISON részletesen tárgyalja ezek legcélszerűbb tárolási módjait, a tároláshoz szükséges polcok, szekrények anyagát, különös tekintettel az illető dokumentum tűz, nedvesség, por stb. iránti érzékenységre.

Ezek után a szerző a dokumentumok betűrendes, földrajzi, szakrendi és numerikus elrendezési módjait ismerteti, felsorolva előnyeiket és hátrányaikat egyaránt, példákat hozva a helyes besorolásra.

A harmadik rész az üzleti életben szükséges szervezési kérdésekkel, a vállalati archívumok, irattárak építészetiileg megfelelő elhelyezésével, világítási és szellőztetési problémáival, az irodák megfelelő berendezésével, a bútordarabok, raktári célokat szolgáló szekrények, polcok megfelelő elhelyezésével, a közlekedő tér jó kihasználásával foglalkozik. Ismerteti az iktatási munkával megbízott személyzet szervezeti felépítését, a követelményeket,

amelyeknek meg kell felelniök, és a fiatal munkatársakkal való foglalkozás, gondoskodás formáit.

A negyedik részben a szerző részletesen tárgyalja a cégek, üzemek, vállalatok, intézmények archivális feladatait és az ezzel járó indexelési és fotóduplikációs munkákat.

A kötet végén különböző, nagyon hasznos felsorolásokat találunk. A szerző ismerteti azokat a könyvtárakat, illetve hivatalokat, ahová tárolásra letétbe helyezhetők a már nem használt dokumentumok. Felsorol 79 angol céget, amelyek a tárgyalta irattári felszereléseket gyártják. Számbaveszi továbbá az ügyvitellel és gépesítéssel foglalkozó konferenciákat, üléseket, intézményeket és egyesületeket.

Kár, hogy a 25 tételből és 10 folyóirat legfrissebb évfolyamaiból álló bibliográfia kizárólag angol nyelvű forrásokat dolgoz fel, s figyelmen kívül hagyja a témát bőven tárgyaló egyéb, elsősorban német nyelvű kiadványokat.

A kötetet több mint 100 fénykép, ábra, valamint tárgymutató teszi nagyon használhatóvá.

L. MESTERHÁZI-NAGY MÁRTA

A gyermekkönyvtár. Gyakorlati kézikönyv gyermekkönyvtárosok számára. Szerk. A. A. HRENKOVA. Bp. 1962, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. 230 l. (Könyvtárosok kis könyvtára 3.)

A szerző, illetve szerkesztő célja: gyakorlati kézikönyvet adni vidéki gyermekkönyvtárosok számára, amelyben tömören összefoglalja feladataikat. A munka hat egységre tagolódik, és minden fejezet végén az irodalom jegyzékét találjuk.

Bevezetőben a gyermekkönyvtárak szerepét és jelentőségét tárgyalja a kommunista nevelésben. Hangsúlyozza, hogy fontos pedagógiai funkcióit töltenek be, mert mind a szépirodalmi, mind az ismeretterjesztő gyermekkönyvek az erkölcsi tulajdonságok kialakításában igen fontos tényezők. Ezeket a nevelési feladatokat azonban csak a gyermekek olvasásának egyéni irányításával, az egyes gyermekolvasók tanulmányozásával végezhetik a könyvtárosok. A második fejezet részletesen foglalkozik a gyermekek olvasásának irányításával. Csoportosítja a legfontosabb feladatokat, pl. az olvasók korcsoportokra való osztását, az olvasókkal való beszélgetést, az olvasási kultúra kialakítását, a könyv-propagandát, könyvkiállításokat, plakátokat, irodalmi játékokat stb.

A következő rész a könyvállomány gyarapításával foglalkozik. A gyakorlati

szerzeményezés tárgyalása mellett a gyermekkönyvtáros kötelességeként említi a könyvek tartalmi ismeretét és ismertetését. A bibliográfiai folyamatok figyelése biztosítja a könyvtár állományának frissítését, figyelemztet az elavult könyvek kicserélésére.

A könyvtár használhatóságát a helyesen megszerkesztett katalógus-hálózat szabja meg. A szerző itt is felhívja a figyelmet a gyermekolvasók életkor szerinti kategorizálására, vagyis a szak- és a témakatalógus ehhez való tagolására. A szak-katalógusnál igen lényegesnek tartja az annotált katalóguscédulát.

A munkaszervezés külön fejezet. Gyakorlati útmutatást nyújt a nyilvántartás, statisztikai és egyéb jelentések, munkaterv, költségvetés, leltározás kérdéseiben.

A művet a Szabó Ervin Könyvtár KISZ-tagjai társadalmi munkában fordították magyarra.

WITTEK LÁSZLÓNÉ

A magyarországi nyelvtudomány bibliográfiája. 1961. Szerkesztette a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete. Bp. 1963. (II) XLVI, 208 (4) l. (A Nyelvtudományi Intézet közleményei. Új folyam 1.) Soksz.

Habent sua fata libelli. Kevés könyvről mondhatjuk el ezt annyi joggal, mint erről. Erdemes külön is szólnunk e mű hosszas vajúdásának történetéről; sok tanulsággal jár. 1954 tavaszán bízta meg az Akadémia Nyelvtudományi Főbizottsága az *Acta Linguistica* szerkesztőségét, hogy készítse el és közölje a folyóiratban a magyarországi nyelvtudományak 1945—54. évi annotált bibliográfiáját, mégpedig valamely idegen nyelven, a külföld tájékoztatására is. A munkát az intézet részéről URAY Géza irányította; az anyaggyűjtést, az annotálást ellenben a folyóirat megbízásából végezték. Ide kell írunk az áldozatos résztvevők nevét: BAKOS Ferenc, BARTA Gábor, DÉCSY Gyula, DÉNES Szilárd, ELEKFI László, FALUDI Ágota, HÁMORI Antónia, KOZMA Magdolna, PAPP László. A szükséges anyagiak és kellő számú dolgozótárs híján azonban csak akadozva haladhatott a munka, sőt 1956. október végén abba is maradt. A Nyelvtudományi Intézet 1957 nyarán gondjába vette az ügyet; MEGGYES Klára, SZÖKE István, VÉRTES O. András, WACHA Imre bekapcsolódásával meggyorsult az iram. De 1959-ben az intézeti munkatársak felét egyéb fontos tervmunkára kellett elvonni. Megint szünet következett. Ekkor VÉRTES O. András, a munkálatok újabb vezetőjét kérték föl a helyzet megvizsgá-

lására. Kettős javaslatában azt indítványozta VÉRTES, hogy az 1945-től egészen 1960-ig terjedő időszak anyagát dolgozzák föl, de ne pusztá könyvészetet állítsanak össze, hanem szemleketet írjanak; a hazai nyelvtudományak mintegy harminchat-harminchét részterületéről számoljanak be szakembereink egy-egy tömör cikkben, a szövegbe dolgozva bele a könyvészeti adatokat; 1961-től kezdve pedig évi bibliográfiákat adjon ki az intézet, a magyar címek francia fordításával. Csak ezt a második javaslatot lehetett megvalósítani, legalábbis egyelőre. Amde az anyag nem jelenhetett meg az *Acta Linguistica*-ban (már nagyobb terjedelme is akadály volt ennek), hanem csak sokszorosításban, s a címek mellől a francia fordítás is elmaradt. Ilyen formában készült el — a kényyszerű tervmódosulások miatt vagy négyszeri átdolgozás után — ez az első kötet; a sokszorosítás munkája (az előzményekhez idomuló stílszerűséggel, nem a munkatársak hibájából) háromnegyed évig tartott. Végre itt van előttünk a BALÁZS János vezette munkaközösség erőfeszítésének eredménye. E közösség tagjai: KOZMA Magdolna, TUSZKAU Antónia, URAY Géza és VÉRTES O. András.

Kötetünk nagyon helyesen tág értelemben veszi a magyarországi nyelvtudomány fogalmát; beletartoznak a Magyarországon megjelent publikációkon kívül nemcsak a magyarországi művek külföldi ismertetései, hanem például az „állandóan Magyarországon élő szerzőknek bárhol közzétett” munkái is. Hasonlóképpen kitágul magának a nyelvtudománynak a fogalma is; benne van a stilisztika és a vers-tan, úgyszintén a nyelvészettel bármilyen módon érintkező tudományág és tárgykör. Kivált az utóbbi anyagbővülésnek örülhetünk.

E folyóirat olvasóit, azt hiszem, főként bibliográfiánk szakrendszere érdekelheti. Szeretném is ráirányítani a figyelmet. A munkaközösség tagjainak kezén természetesen sok bibliográfia megfordult, hazai és külföldi; az idegenek közül jól ismerik az UNESCO könyvészeti kiadványait. Kötetünk szakrendszere mindamellel a magunk anyagához, szempontjaihoz igazodó, önálló elvek szerint épült föl. VÉRTES O. András első vázlata után jórésben URAY Géza szerkesztette meg hosszas értekezéssel, s a végleges elrendezéskor az anyag zömét újra átvizsgálta. A *Bibliográfiák, katalógusok, repertóriumok* című első általános fejezet mindjárt tág látóhatárt nyit a nyelvművelés, nyelvjárások, szlavisztika, névtudomány, jogi nyelv, török filológia, stilisztika, egynyelvű tudományos és műszaki szójegyzékek stb. idevágó anyagának

föltárásával, s itt is, másutt is a „Lásd még” utalások bővítik a részleteket. E fejezetnek egyik szakasza a nyelvtudományi források segédeszközeit mutatja be, majd az általános és rokon tudományi bibliográfiák nyelvészeti anyagáról kapunk áttekintést. Azután a nyelvtudományi periodikumok, sorozatok, gyűjteményes munkák magyarországi és külföldi anyagát ismerhetjük meg. (Helyesebb volna, ha itt és egyáltalán könyvészetünkben, könyvtártudományunkban *periodikumokról* beszél-nénk, nem pedig a fursza, kétszeresen többes *periodikák* szóalakot használnók.) Külön részben tárgyalják a nyelvtudomány hermeneutikáját, elméletét és módszereit, terminológiáját és nomenklatúráját, a nyelvészeti források módszertani kérdéseit, a magyar és a külföldi nyelvtudomány életét, szervezetét, történetét.

A következő két rész kiváltképpen tüzetes tagolású; egyik az általános nyelvtudományról, másik a magyar nyelvről szól. Az általános nyelvtudományról ilyen fejezetek tájékoztatnak: a nyelv jellege, a nyelv és a gondolkodás, a nyelv és más társadalmi jelenségek, a nyelv eredete, a nyelvek elterjedése, osztályozása, kölcsönhatása, a nyelv belső tagozódása. A nyelvi rendszer fejezete négy szakaszra oszlik: általában, fonetika és fonológia, nyelvtan, szókészlet. A stilsztika és a verstan külön-külön fejezete után az alkalmazott nyelvtudomány részletes anyagtagolása következik tíznél is több szakaszban. Végül az írásról, helyesírásról, átirásról olvashatunk. — Természetszerűen a magyar nyelvről szóló rész foglalja magában a legnagyobb anyagot. A bibliográfiák, forrásrepertóriumok, majd a periodikumok, sorozatok, gyűjteményes munkák, valamint a tudományos élet, tudományszervezés, tudománytörténet áttekintése után (mindez csupa utalásból áll) a források részletes tagolását láthatjuk. Azután ilyen fejezetek következnek: a magyar nyelv elterjedése, eredete, belső tagozódása, rendszere (az utóbbi kettő további szakaszokra bontva). Az általános nyelvtudomány tagolásával párhuzamosan itt is a stilsztika és a verstan következik, végül az alkalmazott nyelvtudomány, szintén kellő fejezetes, szakaszos részletezéssel. Az ezutáni részek csak a főcímek szerint: uráli, altaji nyel-

vek, Észak-Eurázia és a sztyeppvidék régi nyelvei, paleoszibériai és eszkimó nyelvek, indoeurópai nyelvek, aziánus és mediterrán, hámi-sémi, kaukázusi, szinotibeti, ausztronéziai, pápua, ausztráliai nyelvek, Fekete-Afrika nyelvei, amerikai nyelvek.

Nincs rá terünk, hogy bővebben taglaljuk ezt a rendszert, de talán így is sikerült érzékeltetnünk logikusságát, világos áttekinthetőségét. A címleírások kevés (külön megjelölt) kivétellel az eredeti művek alapján készültek, mégpedig főképpen a francia bibliográfiák módszerét követve (hisz eleinte francia nyelvű publikálásra gondoltak). Érdekesességük e címleírásoknak, hogy kettőnél több szerző esetén is valamennyiük neve ott van, sőt a lektorok, munkatársak neve is. Így a betűrendes névmutatóban is mindahány szerző stb. nevét megtalálhatjuk. Tudják jól ennek az úttörő műnek a megalkotói, hogy a többszöri átdolgozás miatt akadnak benne apró következetlenségek. Eddig szerzett tapasztalataik lehetővé teszik majd, hogy a következő évi kötetekből még ezek is eltűnjenek. Kár, hogy kénytelenek vagyunk az egyszerű sokszorosító eljárással beérni. Ha már le kell mondani a nyomdai előállításról, örömmük telhet benne, hogyha a következő kötetek is ilyen gondos gépelésűek lesznek.

A kötet viszonylagos teljességre törekszik. Akadhatnak túlságosan szigorú használói, akik talán bátrabban selejteztek volna; ilyen természetű könyvészeti műben szerintünk kívánatosabb a teljesség, mint az egyéni válogatás önkénye. Csak a lehetőleg teljes bibliográfia tükrözi híven egy szaktudományak egy bizonyos időbeli állapotát, csak így érdemli meg a „nemzeti szakbibliográfia” nevet, és csakis így lehet a későbbi kutatók számára megbízható tudománytörténeti forrásmű.

Sajnos, általánosságban nem mondhatjuk el nyelvészeinkről, hogy sokat forgatják a könyvészeti műveket. Ezért is éri őket néha az a vád, hogy nem tekintenek ki a maguk szakterületének szűk határai mögül. Ez a kötet és évenkénti folytatásai minden bizonnyal segítenek abban, hogy ez a helyzet javuljon.

FERENCZY GÉZA

TARTALOM

<i>Mátrai László</i> : Kóhalmi Béla	289
<i>Dümmerth Dezső</i> : A budapesti Egyetemi Könyvtár állományának alapjai — L'origine des collections de la Bibliothèque Universitaire de Budapest	292
<i>Büky Béla</i> : A tudományos tájékoztatás egyik feladatköre: témaelemzési statisztikák készítése és alkalmazása — Methodisches über die statistische Analyse der Themenverteilung der wissenschaftlichen Publikationen	310

KÖZLEMÉNYEK

<i>Nagydiósi Gézáne</i> : Észrevétel az Athenaeum kiadástörténetéhez	323
<i>D. Szemző Piroska</i> : Szerzői jogi vita Jókai német kiadása körül	324
<i>Szij Rézső</i> : Tevan Andor, a bibliofil könyvkiadó	337

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

<i>Holl Béla</i> : Sámboky János könyvtárának magyar könyveiről	344
<i>Borsa Gedeon</i> : Hol és mikor nyomták az eddig ismert két legrégebb magyar sorsvető könyvet?	348
<i>Sándor István</i> : Töredék Leucippe és Clitophon széphistóriájának egy ismeretlen kiadásából	354

FIGYELŐ

<i>Barasenkov, V. M.</i> : A 150 éves Szaltükov-Scsedrin Könyvtár történetéhez	363
<i>Izsépy Edit</i> : Hatszáz éves a Jagelló Könyvtár	366
<i>Dörnyei Sándor</i> : A folyóiratcímek rövidítéséről	368
<i>Nagy Ernő</i> : Transzliterálási problémák a Szovjetunió finnugor nyelveinél	374
<i>Csapodiné Gárdonyi Klára</i> : Újabb Corvina került vissza Magyarországra	378
<i>Beliczay Angéla</i> : Heidelbergi Káté kiállítás a Ráday Könyvtárban	379

SZEMLE

A magyar kritikai ediciók kiadástörténetéhez (Ism. <i>Kozocsa Sándor</i>)	381
Lamb, Lynton: Drawing for illustration (Ism. <i>Takács Menyhért</i>)	385
Horvat, Josip: Povijest novinstva hrvatske (Ism. <i>Kindlovits Kálmán</i>)	386
Csehi Gyula: Munkásosztály és irodalom (Ism. <i>Mgy</i>)	388
Krúdy világa (Ism. <i>Szentmihályi János</i>)	389
Collison, R. L.: Modern business filing and archives (Ism. <i>L. Mesterházi-Nagy Márta</i>)	390
A gyermekkönyvtár (Ism. <i>Wittek Lászlóné</i>)	390
A magyarországi nyelvtudomány bibliográfiája (Ism. <i>Frenczy Géza</i>)	391

TABLE DES MATIÈRES

<i>L. Mátrai</i> : Béla Kóhalmi	289
<i>D. Dümmerth</i> : L'origine des collections de la Bibliothèque Universitaire de Budapest (Avec résumé en français)	292
<i>B. Büky</i> : Une des tâches de l'information scientifique: l'étude statistique du contenu des documents et son application (Avec résumé en allemand)	310

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>G. Nagydíósi</i> : Donnée pouvant servir à l'histoire de la revue hongroise Athenaeum de l'ère des réformes	323
<i>P. D. Szemző</i> : Discussion sur le droit d'auteur de l'édition en langue allemande des ouvrages de Jókai	324
<i>R. Szij</i> : L'éditeur-bibliophile Andor Tevan	337

ANCIENS IMPRIMÉS HONGROIS

<i>B. Holl</i> : Les livres hongrois de la bibliothèque de Johannes Sambucus	344
<i>G. Borsa</i> : Où et quand a-t-on imprimé les deux plus anciens trésors de la Fortune hongrois qui nous soient connus?	348
<i>I. Sándor</i> : Fragment d'une édition inconnue du récit en vers de Leucippe et Clitophon	354

CHRONIQUE

<i>V. M. Barachenkov</i> : Contribution à l'histoire de la Bibliothèque Saltykov-Chtchédrine à l'occasion de son 150 ^e anniversaire	363
<i>E. Izsépy</i> : La Biblioteka Jagiellonska a 600 ans	366
<i>S. Dörnyei</i> : L'abréviation des titres de périodiques	368
<i>E. Nagy</i> : Problèmes de translittération concernant les langues finno-ougriennes de l'Union Soviétique	374
<i>K. Csapodi-Gárdonyi</i> : Un manuscrit corvinien de nouveau en Hongrie	378
<i>A. Beliczay</i> : Exposition du Catéchisme de Heidelberg dans la Bibliothèque Ráday	379

COMPTES RENDUS CRITIQUES

A propos de l'histoire des éditions critiques en Hongrie (<i>S. Kozocsa</i>)	381
Lamb, Lynton: Drawing for illustration (<i>M. Takács</i>)	385
Horvat, Josip: Povijest novinstva hrvatske (<i>K. Kindlovits</i>)	386
Csehi Gyula: Munkásosztály és irodalom (<i>Mgy</i>)	388
Krúdy világa (<i>J. Szentmihályi</i>)	389
Collison, R. L.: Modern business filing and archives (<i>M. Mesterházi-Nagy</i>)	390
A gyermekkönyvtár (<i>É. Wittek</i>)	390
A magyarországi nyelvtudomány bibliográfiája (<i>G. Ferenczy</i>)	391